

**TARPUKARIO LIETUVOS KARINĖS PAJĖGOS
LENKŲ KARINĖJE ISTORIOGRAFIJOJE.
ESMINIAI TYRIMAI IR POSTULATAI**

*habil. dr., prof. Waldemar Rezmer,
(Mikalojaus Koperniko universitetas,
Torūnė, Lenkijos Respublika)*

Užduotis, kurią turiu įvykdyti, yra iš tiesų sudėtinga. Egzistuoja dvi galimybės, kaip galima būtų pateikti temą „Tarpukario Lietuvos karinės pajėgos lenkų karinėje istoriografijoje. Esminiai tyrimai ir postulatai“. Pirmoji iš jų – tai Lenkijos istoriografijos nuo Pirmojo pasaulinio karo iki mūsų dienų tyrinėjimo duomenų pristatymas ir įvertinimas visų leidinių, turinčių kokį nors sąryšį su tema apie Lietuvos kariuomenę, karo meną ir ginkluotus konfliktus, kuriuose 1914–1940 metais dalyvavo lietuviai. Tai reikštų temos pristatymą plačiaja prasme. Pateikti tiek daug informacijos neleidžia straipsnio apimtis. Taigi lieka antroji galimybė, atrodo, esamomis sąlygomis priimtinesnė: pagrindinį dėmesį sutelkti į vertingiausias lenkų istoriografinius darbus, nagrinėjančius minėto laikotarpio Lietuvos kariuomenės istoriją, bei nurodyti egzistuojančias spragas ir „baltas dėmes“, taip pat suformuluoti aktualiausias tyrimų uždavinius.

Nėra abejonės, kad lenkų karinė istoriografija yra labai turininga ir įvairialypė. Tačiau tarpukario ir Antrojo pasaulinio karo laikotarpio tyrinėjimams yra būdingas polocentrizmas. Dėl to išnyko pusiausvyra tarp leidinių, nagrinėjančių Lenkijos karinių pajėgų XX amžiaus istoriją, ir mokslinių darbų, tyrinėjančių Lenkijos kaimyninių šalių karines pajėgas ir karus, vykusius minėtu periodu už Respublikos sienų.

Galima būtų nurodyti daug priežasčių, nulėmusių tai, kad nepaisant praėjusių dešimtmečių, Lenkijoje iki šiol nepakankamai gerai yra žinoma tarpukario Lietuvos kariuomenės istorija. Šioje vietoje noriu pabrėžti, kad tokia padėtis nėra sąlygota antilietuviškų Lenkijos istorikų nuotaikų. Tokio pat pobūdžio spragos yra būdingos žinioms apie Vokietijos kariuomenės tarpukario istoriją (pavyzdžiui, neturime monografijos apie Reichsverą, jau paseno darbai apie Ver-

machta¹ ir Liufтваfė², taip pat apie minėto laikotarpio Čekoslovakijos, Rumunijos, Vengrijos, Latvijos, Estijos ir kitų Baltijos šalių kariuomenių istoriją. Lenkų istorikai netgi nesugebėjo parengti mokslinės monografijos apie Raudonąją armiją. Jų savarankiško darbo dėka tebuvo išleista maža kronika – informatorius apie SSRS karių pajėgų istoriją³. Šiuo metu jos mokslinė vertė yra nedidelė. Pagrindiniai žinių apie Raudonąją armiją šaltiniai tebelieka tarybinių autorių darbai, išversti ir išleisti Lenkijoje⁴.

Pirmąją priežastimi, neigiamai veikusia Lenkijos historiografiją, buvo ta, kad šios temos nagrinėjimas dėl „vadovavimo“ mokslui, ypač karo istorijos mokslui, Lenkijos Liaudies Respublikos laikais buvo priklausomas nuo politinių ir ideologinių nuostatų, o tai savo ruožtu vedė prie įvairiausių apribojimų. Panaši situacija buvo susiklosčiusi SSRS ir kitose komunistinio bloko šalyse. Istoriniams leidiniams buvo būdingas arba propagandinis pobūdis, arba jie atspindėjo vienpusį – Lenkijos Liaudies Respublikos ar Sovietų Sąjungos – požiūrį. Jeigu ir pasirodydavo žinios apie tarpukario Lietuvos „buržuazines-nacionalistines karines pajėgas“, tai apie jas buvo kalbama kaip apie reakcinę revoliucinio judėjimo priešą. Be kita ko, buvo tvirtinama, kad „...interventai ir buržuaziniai nacionalistai Lietuvoje ir didesnėje Latvijos dalyje sunaikino tarybas. Imperialistai siekė sujungti Estijos, Latvijos, Lietuvos ir Suomijos bei Judeničiaus armijos kontrevoliucines jėgas tam, kad galėtų vienu metu smogti Petrogradui“⁵.

Antrąją priežastimi, trukdžiusia istorikams gilintis į naujausių laikų Lietuvos karių pajėgų istoriją, buvo valdžios pasipriešinimas. Jis buvo ypač veiksmingas, nes tiesiogiai darė įtaką temų pasi-

---

¹ Kozaczk W. Wehrmacht 1933–1939. Rozbudowa sił zbrojnych III Rzeszy jako narzędzia presji, ekspansji terytorialnej i wojny, Warszawa, 1971

² Jankiewicz Z. Powstanie i upadek Luftwaffe, Poznań, 1972

³ 50 lat Armii Radzieckiej. Mała kronika. Praca zbior. pod kier. M.Plikusa, Warszawa, 1968

⁴ Radzieckie siły zbrojne 1918–1968. Praca zbiorowa, Warszawa, 1970; Wielka wojna narodowa Związku radzieckiego 1941–1945. Zarys historii. Praca zbiorowa, Warszawa, 1969; Historia Wielkiej wojny narodowej Związku Radzieckiego 1941–1945. T. I: Przygotowanie i rozpoczęcie wojny przez mocarstwa imperialistyczne, Warszawa, 1964; Historia drugiej wojny światowej 1939–1945. T. I: Geneza wojny. Siły postępowe w walce o zachowanie pokoju, Warszawa, 1976; T. II: W przededniu wojny, Warszawa, 1977; T. III: Początek wojny. Przygotowanie agresji przeciwko ZSSR, Warszawa, 1978.

⁵ Radzieckie siły zbrojne, S. 76, 106, 287. Źr. Wielka wojna, S. 49; K. Mierieckow, Pół wieku w mundurze, Warszawa, 1971, S. 187–199.

rinkimui ir galimybės vykdyti mokslinius tyrimus. Tokia valdžios pozicija reiškėsi įvairiais būdais. Būdavo taikomi cenzūros apribojimai (dėl to atsirado autocenzūra), taip pat vykdoma daugiau ar mažiau griežta leidybinė politika, atsisakoma spausdinti mokslinius straipsnius ir tyrimus, kurie neatitiko oficialiai pripažinto įvykių aiškinimo. Buvo leidžiami tie darbai, kurie politiškai ir ideologiškai „teisingai“ aiškino tarpukario Lietuvos istoriją ir lenkų-lietuvių santykius⁶. Rimto pobūdžio prisiminimai minėta tema visų pirma atsirado Vakarų Europos šalyse, JAV ir Kanadoje. Būtent Londone 1968 metais pasirodė pulkininko, diplomato Leono Mitkiewičiaus–Žoltko (Leon Mitkiewicziaus–Żółtko) – Lenkijos karo atašė, dirbusio Kaune nuo 1938 metų balandžio pabaigos iki 1939 metų spalio vidurio, atsiminimai „Kauno prisiminimai 1938–1939“ („Wspomnienia Kowieńskie 1938–1939“). Tik praėjus 20-čiai metų – 1989 metais – šią Londone išleistą knygą Lenkijos leidykla „Wers“ atšvietė ir pristatė savo skaitytojams. Dar po metų Mitkiewičiaus kūrinį išleido leidykla „Bellona“, besispecializuojanti karinės ir istorinės–karinės literatūros leidyboje. Tuo tarpu negausūs emigracijoje pasirodę Lietuvos kariuomenei ir lenkų-lietuvių kariniam konfliktui skirti veikalai buvo silpni, nes jų autoriai neturėjo galimybės susipažinti su dokumentais, saugomais SSRS ir kitų socialistinių šalių archyvuose, tarp jų ir Centriniam kariniame archyve Varšuvoje. Menka jų šaltinių bazė neleidžia iki galo pasitikėti tokiais kūriniais⁷.

---

⁶ Źr., pvz., Lewandowski J. *Federalizm. Litwa i Białoruś w polityce obozu belwederskiego: XI.1918–IV.1920*, Warszawa, 1962; J. Ochmański, *Kulisy wyprawy wileńskiej Pilsudskiego 1919r*, Źr.: *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, T. 3: 1968, S. 65–78; idem, *Powstanie państwa litewskiego w 1918 roku*, *Roczniki Historyczne*, T. 42: 1976, S. 165–180; idem, *Historia Litwy*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990, S. 271–287 i 323–327; A. Deruga, *Przed i po wyprawie Wileńskiej, 1919 r.*, Źr.: *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, T. 10: 1973, S. 51–72; H. Konopka, *Stanowisko mocarstw zachodnich wobec sporu polsko-litewskiego w latach 1918–1923 w świetle literatury przedmiotu*, *Zeszyty naukowe. Humanistyka. Prace historyczne. Uniwersytet Warszawski. Filia w Białymstoku*, T. 6: 1982, S. 87–134.

⁷ Źr. Aleksandrowicz S. *Samoobrona Wilna w 1918-1919 r.: na 50 rocznicę powstania 13 pułku ułanów wileńskich*, *Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej (PKiBP)*, R. 1968, nr. 50, S. 85–90 ir nr. 51, s. 181–192; ten pat, *Zagony 13. Pułku Ułanów na Litwę w 1920 r.: I zagon na Kiele i Jodele*, *PKiBP*, r. 1969, nr. 56, p. 551–556; idem, *Zagony 13. Pułku na Litwę: II zagon na Pozelwę*, *PKiBP*, 1970, nr. 57, s. 17–20; ten pat, *Zagony 13. Pułku na Litwę: III zagon na Kiejdany*, *PKiBP*, 1970, nr. 58, s. 118–123; J. Smoleński, *Pułk w walkach polsko-litewskich na Suwalszczyźnie 28 sierpnia – 23 września*, in: *Księga dziejów 7 Pułku Ułanów Lubelskich im. generała Kazimierza Sosnkowskiego*, Londyn 1969, S. 208–239.

Dar viena kliūtimi, su kuria tyrėjai susidurdavo nagrinėdami II Respublikos kaimynų tarpukario karinių pajėgų istoriją, buvo ta, kad Lenkijos kariuomenės Generalinio štabo II skyriaus, kuris buvo įgaliotas akylai sekti kaimyninių šalių karinio potencialo didėjimą, vesti jo apskaitą ir analizuoti tolesnės raidos perspektyvas, dokumentai – didžioji jų dauguma – nebuvo archyvuoti ir prieinami istorikams. Tokiu būdu buvo neįmanoma susipažinti su žvalgybos raportais, informaciniais pranešimais, statistine medžiaga ir dokumentais, kurie leistų atkurti Lietuvos karinių pajėgų „Ordre de Bataille“. Taip pat nebuvo galima susipažinti su medžiaga, kurią rengė Generalinio štabo II skyrius. Toje medžiagoje būdavo apibūdinamas Lietuvos karinis potencialas arba analizuojamos kai kurias Lietuvos gynybos problemos⁸. Kaip bebūtų keista, tačiau lenkų istorikai daug anksčiau galėjo susipažinti su Maskvoje, o ne Lenkijoje saugoma II skyriaus medžiaga. Dešimtojo dešimtmečio pradžioje jiems buvo leista susipažinti su dokumentų rinkiniais, sukauptais Istorijos dokumentų kolekcijų saugojimo centre (*Центр хранения историко-документальных коллекций*)⁹. Tik neseniai – 2001 metų rugsėjį – Centrinis karinis archyvas Varšuvoje pristatė tyrėjams sutvarkytą Generalinio štabo II skyriaus dokumentų rinkinį.

Politinių pokyčių, įvykusių per pastarąjį dešimtmetį Lenkijoje ir už jos rytinės sienos, dėka dauguma minėtų kliūčių išnyko. Atrodė, kad Lietuvos karinių pajėgų tyrinėjimas vyks tinkamai – kompleksiškai, dalykiškai ir be emocijų, o parengta medžiaga bus objektyvi ir pagrįsta dokumentais. Taigi iš Lenkijos istoriografijos išnyks spragos, kurios yra jai būdingos, kai kalbama apie tarpukario Lietuvos karines pajėgas. Atrodė, bus atkurta 1918–1923 metais vykusių kovų už Lietuvos nepriklausomybę ir valstybės sienas eiga. Tačiau taip neatsitiko. Istorikai ir leidėjai nepasinaudojo naujai atsivėrusiomis galimybėmis. Dėl to tebeturime naudotis prieškarinio laikotarpio paskelbtais darbais, taip pat 1918–1940 metų karinės politinės scenos pagrindinių dalyvių ir stebėtojų pranešimais ir atsiminimais.

---

⁸ Žr. pvz., Zestawienie zasadniczych danych cyfrowych o Litwie. Wykonane przez biura wywiadowcze oddziału II Sztabu generalnego WP w 1922 r.; Wojsko Litewskie (Oprac. Oddział II Sztabu Generalnego), Warszawa 1925; Położenie polityczne gospodarzej i wojskowej Litwy (Oprac. Sztab Główny II Oddział), 1934.

⁹ Šiuo metu šis archyvas yra sudedamoji Rusijos valstybinio karinio archyvo Maskvoje dalis (*Российский государственный военный архив*)

Jau 1935 metais Karo istorijos biuras paskelbė darbą „*Lenkų-sovietų karo bibliografija*“ (*Materiały do bibliografii wojny polsko-sowieckiej*), kurį parengė diplomatas kpt. Feliksas Liberta bendradarbiaudamas su kpt. Mareku Rożyckiū (Marek Rożycki). Šioje bibliografijoje pateikta per 2700 pozicijų, joje taip pat pristatyti vertingiausi publikuoti šaltiniai ir tyrimai lenkų ir rusų kalbomis, kurie buvo paskelbti iki 1934 metų. Dauguma iš jų yra apie 1918–1920 metais Baltarusijoje, Latvijoje ir Lietuvoje vykusias kovas, kuriose dalyvavo lenkų kariniai daliniai. Tik praėjus 65 metams – 1990 metais – Varšuvos Karo istorijos instituto dėka buvo sudarytas 1919–1920 metų karą nagrinėjančios istorinės literatūros bibliografijos rinkinys. Tačiau Uršulės Olech parengta bibliografija turi selekcinį pobūdį – pati autorė ją apibūdina kaip „Bibliografijos medžiaga“ (*Materiały do bibliografii*)¹⁰. U. Olech bibliografija, kurioje paskelbti nuo 1920 iki 1990 metų išleisti leidiniai, sudaro 1222 pozicijas. Per 80 proc. iš jų kalba tik apie karinius veiksmus. 4 iš 7 bibliografijos skyrių pristato literatūrą, kuri nagrinėja tik karinius veiksmus (karo veiksmai 1919 metais, karo veiksmai 1920 metais, oro pajėgų dalyvavimas kare, upės flotilių dalyvavimas kovose). U. Olech bibliografija turi daug spragų, tačiau verta su ja susipažinti, nes daugelis joje paskelbtų leidinių tiesiogiai kalba apie Lietuvos kariuomenę ir lenkų-lietuvių karinį konfliktą.

Tik 10-ojo dešimtmečio pradžioje pradėta visapusiškai apžvelgti istorinę literatūrą apie lenkų kovas už nepriklausomybę ir valstybinę sieną 1914–1921 metais. Keletą metų trukę darbai virto dviejų tomų veikalų „*Respublikos atgimimo 1914–1921 metais kariniai aspektai*“ (*Militarne aspekty odrodzenia Rzeczypospolitej 1914–1921. Bibliografia*). T. I–II, *Varšuva*, 1998. Bibliografijoje pateikta apie 10 tūkst. Lenkijoje ir užsienyje 1910–1998 metais parengtų darbų, kurie buvo išspausdinti iki Abiejų Tautų Respublikos padalijimo priklaususiose žemėse, taip pat veikalus lenkų kalba, nagrinėjančius aptariamą temą. Joje galima rasti kompleksiskai parengtus leidinius, periodikos leidiniuose paskelbtus straipsnius, proginius ir teminius darbus. Lietuvos karo istorijos tyrėjus ypač turėtų sudominti IX skyrius (II tomas), kuriame galima rasti darbus apie Lietuvos kariuomenę ir 1918–1921 metais vykusį lenkų ir lietuvių teritorinį konfliktą.

---

¹⁰ Olech U. *Wojna polsko-sowiecka 1919–1921. Materiały do bibliografii*, Warszawa, 1990.

Karo istorikai taip pat turėtų atkreipti dėmesį į leidinį „*Vilniaus bibliografija*“ (*Bibliografia Wilna*), nes jame yra VI skyrius, skirtas karybai (wojskowość)¹¹.

Be bibliografinių leidinių, vertingą pagalbą atliekant sisteminius tyrimus tyrėjams suteikia biografiniai žodynai ir žinynai. Šioje srityje pastaruoju metu pastebima pažanga. Nedidelę, tačiau vertingą knygą parengė Andžėjus Suchcitas (Andrzej Suchcitz), Lenkų instituto archyvo ir Gen. Vladislavo Sikorskio muziejaus Londone vedėjas¹². Jis pateikė ne tik Lenkijos kariuomenės generolų biografijas – trumpas, turiningas, su nuotraukomis, tačiau pateikė ir Raudonosios armijos vadų, taip pat kovose Rytų Europoje dalyvavusių latvių, ukrainiečių, baltarusių ir lietuvių karinių pajėgų vadų biografijas. Šioje knygoje, be kita ko, rasime biografinių duomenų apie generolus Stasį Nastopką (51–52 p.) ir Silvestrą Žukauską (90–91 p.).

Trejis metais anksčiau Košaline pasirodė žinynas, apimantis visą karinių veiksmų laikotarpį (nuo 1919 sausio 1 d. iki 1920 spalio mėnesio)¹³. Jis glaustai pateikia iš esmės tikslią informaciją apie karo eigą, ypač karinius veiksmus, ir todėl su juo verta susipažinti visiems, kurie studijuoja 1919–1920 istoriją. Gaila tik, kad autorius domėjimasis šia tema baigiasi spalio 12-ąją dieną – dieną, kai buvo pasirašytas preliminarus lenkų ir sovietų taikos susitarimas. Tai nulėmė, kad jame neatspindėtas svarbus mums klausimas – Vidurio Lietuvos karinių pajėgų kova su Lietuvos Respublikos pajėgomis, kuri vyko net iki 1920 metų lapkričio pabaigos. Norint suvokti Juzefo Pilsudskio politines ir strategines koncepcijas, tarp jų Lietuvos vietą Rytų Europos pertvarkos planuose, verta susipažinti su Janušo Ciseko veikalu „Juzefo Pilsudskio veiklos žinynas“ (Kalendarium działalności Józefa Pilsudskiego)¹⁴. Iš keliolikos žinyne paskelbtų užrašų galima pamatyti kaip brendo Pilsudskio mintis atkuri bendrą lietuvių ir baltarusių valstybę, kuri būtų susieta federaciniais ryšiais su Lenkija. Iš 1920 metų rugsėjo 20 d. užrašų, kuriuose pranešama apie tą dieną įvykusį tarp Pilsudskio ir generolo Lucjano Żeligovskio rimtą pokalbį, kurio metu buvo kalbama apie maršalo planuojamą žygį į Vilnių,

¹¹ Baranowski H. Bibliografia Wilna. T. II. Miasto, Toruń, 2000, s. 96–98.

¹² Suchcitz A. Generałowie wojny polsko-sowieckiej 1919–1920. Mały słownik biograficzny, Białystok, 1993.

¹³ Łukomski G. B. Polak, M. Wrzosek, Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920. Działania bojowe. Kalendarium, T. I–II, Koszalin, 1990.

¹⁴ Cisek J. Kalendarium działalności Józefa Pilsudskiego. Uzupełnienie „Kroniki życia Józefa Pilsudskiego 1867–1935“, Nowy York, 1992.

žinyno autorius leidžia suprasti, kad: „Kelių veiksmų sujungimas į visumą leidžia numanyti, kad žygis į Vilnių nebuvo nukreiptas tik į tai, kad išspręstų Vilniaus klausimą kaipo tokį. Nepavykusios derybos su Machrovu¹⁵, politiškai nepavykęs žygis į Kijevą dar nereiškia, kad buvo atsisakyta federacinių planų, netgi minėtame veiksmų etape. Balachovičiaus baltarusiškų dalinių, turėjusių veikti kartu su Slucko apylinkių baltarusių sukilėliais, kurių sukilimo rengimas vyko bendradarbiaujant su Lenkijos kariškiais, leidžia mums manyti, kad Želigovskio akcija tesudarė atskirą grandį plataus plano kontekste“¹⁶. Iš esmės iki šiol nežinoma, kokias politines karines koncepcijas turėjo galvoje maršalas Pilsudskis, kai planavo Vilniaus užėmimą, taip pat kai leido lapkričio mėnesį vykdyti gen. Boriso Permykino, gen. Ivano Amelanovičiaus–Pavlenkos ir gen. Stanisłavo Bulak-Balachovičiaus karinius žygius: ar tai buvo paskutinis bandymas atkurti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę pačios Lenkijos jėgomis, ar buvo siekiama minėtus žygius sujungti su Vrangelio antibolševikine akcija ir galimu situacijos Rusijoje pasikeitimu, ar pagaliau maršalas tesiekė minimalaus tikslo – užimti ir išlaikyti Vilnių ir Vilniaus kraštą Lenkijos valdžioje. Kaip teisingai pastebėjo A. Nowakas: „J. Ciseko žinynas neleidžia atsakyti į šiuos klausimus, tik leidžia juos suformuluoti, priminti, kad apskritai egzistuoja problemos, kurias turėtų nagrinėti istorikai, tiriantys minėto karo eigą ir jo politinį pagrindą“¹⁷. Norint sąžiningai atkurti Lietuvos karinių pajėgų istoriją ir mūsų, kuriuos vedė lietuviai 1918–1920 metais eigą, didelę reikšmę turi Lenkijoje paskelbti karinių dokumentų rinkiniai. Svarbiausi iš jų:

Pirmasis lenkų karas (1918–1920). Generalinio štabo karinių spaudos pranešimų rinkinys (nuo 1918.XI.26 iki 1920.X.20), papildytas Lenkijos kariuomenės Aukščiausios vadovybės Lvove pranešimais (nuo 1918.XI.2 iki 1918.XI.23) ir Lenkijos kariuomenės Vyriausiojo vado štabo Poznanėje pranešimais (nuo 1919.I.11 iki 1919.IX.14). Pierwsza wojna polska (1918–1920). Zbiór wojennych komunikatów prasowych Sztabu Generalnego (za czas od 26.XI.1918 do 20.X.1920 r.), uzupełniony komunikatami Naczelnej Komendy W.P. we Lwowie (od 2.XI.1918 do 23.XI.1918 r.) o Dowództwa Głównego W.P. w Poznaniu (od 11.I.1919 do 14.IX.1919 r.). Medžiagą surinko, parengė, išangą parašė kpt. Stefan Pomaranski, Varšuva, 1920 metai.

¹⁵ Piotras Machrovus buvo gen. Vrangelio karinis atstovas Varšuvoje.

¹⁶ Cisek J. Kalendarium..., s. 166.

¹⁷ Nowak A. Wojna polsko-sowiecka 1919–1921 roku w świetle najnowszych publikacji, Kwartalnik Historyczny, 1993, t. 3, s. 88.

Apie nepriklausomybę ir sienas. Lenkijos kariuomenės vyriausiosios vadovybės II skyriaus pranešimai 1919–1921 m. Pranešimus atrinko ir parengė spausdinti Marekas Jablonskis ir Adamas Koseckis, Varšuva–Pultuskas, 1999 m.¹⁸ (*O niepodległą i granice.* Komunikaty oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego 1919–1921.)

1920 m. mūšis ties Nemunu: *operatyviniai dokumentai. D. I (VIII.29 – IX.19).* (*Bitwa niemeńska 1920: dokumenty operacyjne.*) Parengė darbo grupė, vadovaujama Mareko Tarčynskio, Varšuva, 1998 m.

Norint parodyti Lietuvos valdžios požiūrį į lenkų ir bolševikų karą, naudinga susipažinti su 1990 metais paskelbtu dokumentų rinkiniu, kurį parengė J. Cisekas¹⁹. Šis rinkinys reikšmingas tuo, kad yra parengtas naudojant beveik vien J. Pilsudskio instituto Niujorke archyvinę medžiagą.

Savo ruožtu norint parodyti kariuomenės vaidmenį Lietuvos vidaus gyvenime, mums bus naudingas T. Palučynskio darbas, nagrinėjantis 1920 m. vasario mėnesį vykusio dalies Kauno įgulos kariškių maištą²⁰.

Tarp paskelbtų aprašomojo pobūdžio šaltinių ypač įdomūs yra Lucjano Želigovskio „1920 metų užrašai“ (*Notatki z roku 1920.*)²¹. Jie pristato Pilsudskio planus Baltarusijos ir Lietuvos atžvilgiu, kurie buvo siejami su bendru strateginiu žaidimu Rytuose. Tuo tarpu L. Želigovskio knyga²² nedaug tesuteiks informacijos mus dominančia tema, nes autoriaus pasakojimas baigiasi Varšuvos mūšio aprašymu. Įdomiausiai knygoje pateikti apmąstymai apie Vilniaus gynybą 1920 m. 23 liepą.

Verta taip pat susipažinti su gen. Vladislavo Vejtko (Vladysław Vejtko) – lenkų savigynos būrių, veikusių Lietuvoje ir Baltarusijoje 1918–1919 metais, vado istorine apybraiža²³. Tiriant Vidurio Lietu-

¹⁸ Prieš keletą metų M. Jablonovskis paskelbė straipsnį mus dominančia tema, paremtą istoriniais šaltiniais. Jo pavadinimas: *Spór polsko-litewski w świetle komunikatów operacyjnych Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego w 1920 r.*, žr: Polacy, Litwini, Niemcy w kręgu wzajemnego oddziaływania: Z zagadnień Litwy pruskiej i stosunków niemiecko-litewskich i polsko-litewskich w II połowie XIX i XX wieku (do 1939 roku), Olsztyn, 1992, s. 95–103.

¹⁹ *Sąsiedzi wobec wojny 1920 roku. Wybór dokumentów.* Parengė: J.Cisek, Londyn 1990.

²⁰ *Zabużenia kowieńskie w lutym 1920 roku w świetle dokumentów dyplomacji polskiej.* Parengė: T. Paluszyński, Przegląd Zachodni, r. 50: 1994, nr. 1, s. 102–111.

²¹ *Żeligowski L. Notatki z roku 1920, Niepodległość, Londyn, r. 1951, t. 3, s. 161–166.*

²² *Żeligowski Ł. Wojna w roku 1920. Wspomnienia ir rozważania, Warszawa, 1990.*

²³ *Wejtko W. Samoobrona Litwy i Białorusi: Szkic historyczny, Wilno 1930. Atšviesta leidykloje „Gryf“, Varšuva, 1992 m.*

vos atsiradimo genezę, labai naudinga susipažinti ir su tuometinių įvykių dalyvių prisiminimais, kuriuos paskelbė B. Valigura (B. Waligóra)²⁴.

Aukščiau paminėti pirmojo (ir, deja, paskutinio) Lenkijos karo atašė Lietuvoje plk. Mitkiewičiaus prisiminimai, be abejonės, yra vertingas istorinis šaltinis, neišsemiamas žinių aruodas nagrinėjant Lietuvos kariuomenės ir lenkų bei lietuvių santykių istoriją minėtu laikotarpiu. Svarbiausias įdomiai parašytos ir gausiai iliustruotos knygos privalumas – konkrečiai ir tiksliai pateikti faktai. Autorius juos atkuria labai tiksliai ir sąžiningai. Tik keliose vietose jam koją pakišo atmintis. Gen. Stasys Raštikis, Lietuvos karinių pajėgų vyriausiasis vadas, išstudijavęs Mitkiewičiaus kūrinių, rašė: „Pulkininko Mitkiewičiaus knyga yra labai įdomi. Joje rasime daug medžiagos apie Lietuvą ir Lietuvos kariuomenę. Autorius yra didis lenkų patriotas, tačiau tuo pat metu reiškia simpatiją ir sentimentus Lietuvai. Būdamas inteligentu, jis neretai apie labai delikačius politinius klausimus rašo itin atsargiai, siekdamas nieko neižeisti ir apie nieką nepasakyti blogų žodžių. O ten, kur galima, informacijai perteikti randa daug gražių žodžių ir pagyrimų. Jo atsiliepimai apie Lietuvos kariuomenę ir jos vadovybę yra labai gražūs. Esame dėkingi už tokius atvirus ir nuoširdžius žodžius“²⁵.

Visiškai sutinku su generolu Raštikiu. Mitkiewičius su didele simpatija rašė ne tik apie Lietuvos kariuomenę, bet ir apie Lietuvą, ir jos gyventojus. Jo veikale galima perskaityti: „...reikėtų atiduoti pagarbą lietuvių moterų grožiui ir žavumui. Lietuvės to tikrai nusipelnė, bet mano plunksna nėra tiek įgudusi ir tokia talentinga, kad rastų tinkamą formą ir tinkamus žodžius. Ponios: Indrišiūnienė, Tūbelienė, Lozoraitienė ir Raštikienė – finansų ministro, buvusio ministro pirmininko, užsienio reikalų ministro ir vyriausiojo kariuomenės vado žmonos – man atrodo kaip lietuvių dievaitės, atstovaujančios Lietuvos moterų grožio ir žavesio atmainoms“²⁶.

Generolas Raštikis pulkininko Mitkiewičiaus prisiminimuose terado keletą klaidų ir netikslumų. Pirmoji iš jų yra informacija apie tai, kad 1938 metų balandžio 28 d. lenkų karinis atašė lankėsi su

²⁴ W sprawie Wilna: relacje uczestników akcji zajęcia Wilna w październiku 1920 (Vilniaus klausimas: Vilniaus užėmimo 1920 metų spalį dalyvių pasakojimai), Polska Zbrojna, r. 1932, nr. 99.

²⁵ Raštikis S. Įvykiai ir žmonės. Iš manų užrašų, Čikaga 1972, p. 493.

²⁶ Mitkiewicz L. Kauno atsiminimai 1938–1939, Wilnius, 2002, p. 170.

vizitu pas Lietuvos krašto gynybos ministrą gen. Miką Rėklaitį. Tai buvo neįmanoma, nes tuo metu krašto gynybos ministro pareigas ėjo generolas S. Raštikis. Generolas M. Rėklaitis tuomet vadovavo III pėstininkų divizijai. Savo knygoje plk. Mitkievičius taip pat parašė, kad „Aukštame laikrodžio bokšte nuolatos budi sargybinis Lietuvos kariuomenės veteranų uniforma“²⁷. Generolas S. Raštikis paneigia tai rašydamas, kad jokio sargybinio ant bokšto nebuvo. Tik ant vieno iš šoninių bokšto sienų puikavosi metalinis riterio atvaizdas. Dar vienas minėtame darbe pastebėtas netikslumas – tai informacija apie tai, kad Nežinomo Kareivio kapas buvo sudėtas iš „paprastų, pilkų lauko akmenų, surinktų Lietuvos laukuose“²⁸. Iš tiesų akmenys buvo renkami tose vietose, kuriose lietuvių kariuomenė vedė kovas už Lietuvos nepriklausomybę. Dar viena Mitkievičiaus klaida – tai informacija, kad Lietuvos karo atašė Paryžiuje buvo Konecpolskis²⁹. Toks karininkas Lietuvos kariuomenėje apskritai netarnavo³⁰.

Lietuvos karo atašė Prancūzijoje pareigas ėjo gen. št. plk. Juozas Lanskoronskis. Mitkievičius taip pat suklydo rašydamas, kad Steponas Darius ir Stasys Girėnas „žuvo Rytprūsiuose, prie Karaliaučiaus ...“³¹. „Lituanica“ iš tikrųjų sudužo miške šalia Pščelnikų kaimo, netoli Myslibožo, Vakarų Pomeranijoje.

Vienas svarbiausių prieškarinio Lenkijoje išleistų leidinių, kuris buvo skirtas Lietuvos kariuomenei ir lenkų-lietuvių karinėms kovoms, neabejotinai yra didelės apimties Juzefo Smolenskiego monografija „*Lenkų-lietuvių kovos Suvalkijoje 1920 metų rugsėjį*“ (*Walki polsko-litewskie na Suwalszczyźnie we wrześniu 1920 r.*), Varšuva, 1938 metai. Savo vertės taip pat neprarado Tadeušo Kutrzebos veikalas „*Mūšis ties Nemunu (1920 m. rugsėjis–spalis)*“ (*Bitwa nad Niemnem (wrzesień-październik 1920 r.)*)³². Verta susipažinti su keliais straipsniais, kuriuos parengė tokie autoriai, kaip M. Michnievičius-Het-

---

²⁷ Ten pat, p. 97.

²⁸ Ten pat, p. 80.

²⁹ Ten pat, p. 112.

³⁰ Žr. Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, Vilnius, 2001.

³¹ Mitkiewicz L. cit., p. 85.

³² Kutrzeba T. *Bitwa nad Niemnem (wrzesień-październik 1920 r.)*. Studia operacyjne, t. 2, Warszawa, r. 1926.

manas³³, K. Jurgielevičius³⁴. T. Piskora³⁵, A. Przybylskis³⁶, K. Druckis-Lubeckis³⁷, T. Machalskis³⁸, ir B. Valigura³⁹. Pastarasis autorius taip pat išleido dvi knygas, kurios, be abejonės yra svarbios atkuriant Lietuvos kariuomenės kūrimosi istoriją. Pirmoji iš minėtų knygų vadinasi „*Persilaužimas. Įvykiai Baltarusijos ir Lietuvos žemėse bei Baltijos kraštuose (1918–1919 metai)*“ (*Na przełomie. Zdarzenia na ziemiach Białorusi i Litwy oraz w krajach bałtyckich (1918–1919)*). Ji buvo išleista Varšuvoje 1934 metais. Antroji – „*Kova už Vilnių. 1918–1919 metais Sovietų Rusijos įvykdyta Lietuvos ir Baltarusijos okupacija*“ (*Walka o Wilno. Okupacja Litwy i Białorusi 1918–1919 przez Rosję Sowiecką*), kuri knygynų lentynose pasirodė ketveriais metais vėliau už pirmąją šio autoriaus knygą.

Antrojo pasaulinio karo, o vėliau stalinizmo metais mūsų aptariama tema Lenkijoje nebuvo nagrinėjama. Keliolikos metų pertrauka baigėsi šeštojo dešimtmečio viduryje – tuomet vėl buvo grįžta prie Lietuvos istorijos ir lenkų–lietuvių santykių tyrinėjimo. Mokslinių tyrimų dėka atsirado keletas darbų, tarp kurių aukštu moksliniu lygiu ir objektyvumu išsiskiria prof. Piotro Losovskio veikalai⁴⁰. Šiuo metu profesorius Losovskis laikomas autoritetingiausiu ir geriausiai XX amžiaus Lietuvos istoriją išmanančiu lenkų mokslininku. Gaila, tačiau reikia konstatuoti, kad nei prof. Ježys Ochmanskis, nei prof. Piotras Losovskis neskiria didesnio dėmesio tarpukario Lietuvos kariuomenės istorijai tyrinėti. Šią temą savo darbuose pateikia kaip antrašilę, o be to, jų susidomėjimas Lietuvos karinėmis pajėgomis tesie-

³³ Michniewicz-Hetman M. Zagon Wileńskiej brygady kawalerii pod Kiejdany, Bellona, r. 1925, t. 19, sąs. 1, s. 59–71.

³⁴ Jurgielewicz K. I pułk szwoleżerów w wyprawie wileńskiej, Przegląd Kawaleryjski, r. 1925, nr. 6, s. 3–30.

³⁵ Piskor T. Zdobyć Wilna, Bellona, 1919, t. 2, sąs. 7, p. 489–511 ir sąs. 12, p. 937–955.

³⁶ Przybylski A. Bój obronny o Wilno (Kwiecień-maj 1919), Bellona, r. 1929, t. 33, sąs. 3/4, s. 252–276; idem, Ofensywa na Wilni w kwietniu 1919 roku, Bellona, 1928, t. 32, sąs. 10, s. 1–31 ir sąs. 12, p. 97–117.

³⁷ Drucki-Lubecki K. Czy zgodnie z zadaniem skierowała się Wileńska brygada kawalerii na Kiejdany? Przegląd Kawaleryjski, r. 1939, nr. 5, s. 593–608.

³⁸ Machalski T. Przykład obrony ruchowej: (Zajęcie i obrona Suwalszczyzny), Przegląd Kawaleryjski, r. 1937, nr. 9, s. 275–300.

³⁹ Waligóra B. Zajęcie Wilna przez gen. Żeligowskiego, Bellona, r. 1930, t. 36, sąs. 9/10, s. 225–272.

⁴⁰ Žr., pvz., Łossowski P. Stosunki polsko-litewskie w latach 1918–1920, Warszawa, 1966; to paties, Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko-litewskie 1883–1939, Warszawa 1985; idem, Konflikt polsko-litewski 1918–1920, Warszawa, 1996; to paties, Stosunki polsko-litewskie 1921–1939, Warszawa, 1997.

kia 1920 metų pabaigą, t. y. periodą, kai buvo nutrauktos kovos tarp Vidurio Lietuvos ir Lietuvos Respublikos. Netgi Ježio Ochmanskio veikale „*Lietuvos istorija*“ (*Historia Litwy*), kurio pataisytas ir papildytas trečiasis leidimas pasirodė 1990 metais, nerasime jokių, net pagrindinių žinių apie lietuviškas karines pajėgas nuo 1921 metų iki 1940 metų. Išimtį tesudaro P. Losovskio knyga „*Lietuva ir lenkiški reikalai 1939–1940 m.*“ (*Litwa a sprawy polskie 1939–1940*), išleista Varšuvoje 1985 metais. Joje yra šiek tiek informacijos apie Lietuvos kariuomenę ir jos veiksmus prijungiant Vilnių ir Vilniaus kraštą prie Lietuvos 1939 metų spalį. 1997 metais Lenkijos kariuomenės archyvo komisija išleido didelės apimties archyvinių šaltinių darbą apie 1939–1940 metais Lietuvoje internuotus lenkus. Jame rasime žinių apie tai, kaip Lietuvos krašto apsaugos ministerija organizavo Lenkijos karių internavimą, pateikta informacija apie tai, kiek ir kokios vertės ginklų ir technikos buvo iš lenkų karių paimta⁴¹.

Kalbant apie kitus leidinius, verta paminėti Mariano Zgurniako (Marian Zgórnjak) knygą „*Europa karo išvakarėse. Padėtis karinėje srityje 1938–1939 metais*“ (*Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938-1939*), kuri pasirodė Krokuvoje 1993 metais. Viename iš šios knygos poskyrių autorius nagrinėja Klaipėdos aneksiją, kurią 1939 m. kovo mėnesį įvykdė fašistinė Vokietija. Keleriais metais vėliau prof. Zgurniakas, išnagrinėjęs archyvinius dokumentus, saugomus Freiburgo Bundesarchiv – Militararchiv archyve, parašė straipsnį apie 1938 metų kovą paskelbtą Lenkijos ultimatumą Lietuvai. Šioje medžiagoje daug vietos buvo skirta fašistinės Vokietijos pozicijai. Iš straipsnio sužinome, kad vokiečiai planavo lenkų ir lietuvių konfliktą panaudoti saviems tikslams. 1938 m. kovo 18 dieną A. Hitleris išleido instrukciją, kuria įgaliojo rengtis Klaipėdos užėmimui. Vykdydami gautus nurodymus, Vokietijos kariniai daliniai turėjo ne tik užimti uostą ir miestą su artimiausiomis jo apylinkėmis, bet okupuoti visą pietvakarių Lietuvos dalį iki Dubysos upės⁴².

Siek tiek informacijos apie Klaipėdos aneksiją, kurią įvykdė fašistinė Vokietija 1939 m. kovo 22–23 dienomis, galima rasti ir Juzefo Diskanto darbe⁴³.

⁴¹ Pieta J., Roman W. K., Szczerowski M., Polacy internowani na Litwie w 1939–1940, Warszawa, 1997.

⁴² Zgórnjak M. Polskie Ultimatum do Litwy w 1938 roku, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin, r. 1996, s. 170.

⁴³ Dyskant J. W. Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939, Gdańsk, 1983, s. 435–437.

Tuo tarpu Gžegožo Lukomskio (Grzegorz Łukomski) darbas „*Respublikos kova už šiaurės rytų pasienį 1918–1920 metais*“ (*Walka Rzeczypospolitej o kresy północno-wschodnie 1918–1920*), išleistas Poznanėje 1994 metais, turi nedidelės reikšmės Lietuvos karinės istorijos tyrimui. Autorius nesugebėjo – nepaisant išankstinio nusistatymo – objektyviai nušviesti generolo L. Želigovskio karinę akciją 1920 m. spalį, kai buvo užimtas Vilnius. Jam taip pat nepavyko parodyti Vidurio Lietuvos karinių pajėgų formavimosi ir įvertinti jų karinės galios. Neaišku, kodėl, tačiau savo apmąstymus G. Lukomskis baigia Vilniaus užėmimo istorija. Apie vėlyvą rudenį vykusius mūšius iš jo knygos nieko nauja nesužinome.

Kariniam lenkų ir lietuvių konfliktui savo knygoje nedidelius fragmentus skiria tokie autoriai kaip T. J. Kopanski ir H. Dominiczakas. Pirmasis iš jų aprašė Vidurio Lietuvos oro pajėgų veiksmus⁴⁴, antrasis nagrinėjo Lenkijos ir Lietuvos pasienyje tarpukario metais susidariusią padėtį⁴⁵. Tuo tarpu be galo įdomus yra Jano Vidackio straipsnis, paskelbtas 1995 metais leidinyje „Wojskowy Przegląd Historyczny“ (Karo istorijos apžvalga). Autorius rašo apie Lietuvos žvalgybos organizacinę struktūrą, jos darbo metodus ir veiklą Lenkijoje⁴⁶. Valdemaras Rezmeris savo moksliniais tyrimais irgi prisidėjo prie Lietuvos karinio potencialo istorijos nagrinėjimo⁴⁷. Šiuo metu

⁴⁴ Kopański T. J. 16 (39-a) Eskadra Wywiadowcza 1919–1920, Warszawa, 1994, s. 71–88.

⁴⁵ Dominiczak H. Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939, Warszawa, 1992

⁴⁶ Widacki J. Wywiad litewski w latach 30-ych XX wieku jako przeciwnik wywiadu Korpusu Ochrony Pogranicza, Wojskowy Przegląd Historyczny, 1995, nr. 3–4, s. 85–94.

⁴⁷ Rezmer W. Litewskie lotnictwo wojskowe 1919–1940, Toruń, 1999, to paties, Armia litewska w świetle raportów oddziału II Sztabu Generalnego WP 1919–1920, Zeszyty naukowe Muzeum Wojska w Białymstoku, t. 9: 1995, p. 101–112; to paties, Służba zdrowia Litewskich Sił Zbrojnych 1918–1940 žr.: Historia medycyny wojskowej na przestrzeni dziejów. Studia z dziejów kultury medycznej. T. 1, sudarytojai: A. Felchner ir Bożena Płonka-Syrok, Wrocław, 1997, p. 93–102; to paties Litewskie siły zbrojne in 1940 r., w: Litwa. Dzieje, naród, kultura. Materiały z konferencji naukowej, Kraków 8–10 maja 1997, žr.: Lietuva. Istorija, tauta, kultūra. Mokslinės konferencijos medžiaga – Krokova 1997 m. gegužės 8–10 d., sudarytojai: Greta Lemanaitė ir Paweł Bukowiec, Kraków, 1998, p. 65–98; to paties, Broń pancerna litewskich sił zbrojnych 1919–1940, w: Księga jubileuszowa Muzeum Wojska 1968–1998, Białystok, 1999, s. 199–210; to paties, Z dziejów artylerii litewskiej 1919–1940, Zeszyty naukowe Wyższej szkoły oficerskiej im. gen. Józefa Bema, 1999, priedas prie nr. 15/16: Wybrane aspekty myśli i sztuki wojennej w XX wieku. Materiały z sympozium naukowego Katedry Nauk Humanistycznych, sudarytojas C. Skuzy, Toruń 1999, s. 11–26; 1 Pułk Huzarów armii litewskiej im. Hetmana Janusza Radziwiłła, in: W kraju i na wychodźstwie. Księga pamiątkowa ofiarowana profesorowi Sławomirowi Kałembce w sześćdziesięciolecie urodzin, Toruń-Olsztyn, 2001, s. 791–813.

Lenkijos mokslininkai pagrindinį dėmesį turėtų skirti tarpukario Lietuvos kariuomenės istorijos apybraižai parengti. Tai Lenkijos skaitytojui sudarytų galimybę susipažinti su esmine informacija, liečiančia Lietuvos karinį potencialą nuo 1918 iki 1940 metų. Parengti išsamią sintezę šia tema dar neatėjo laikas. Kol kas ir Lietuvoje nėra tokio pobūdžio darbo. Jam sukurti būtina atlikti plačius ir kompleksinius istorinių šaltinių tyrimus, kurie leistų parengti analitinius, išsamiai svarbiausius istorinius įvykius aprašančius darbus. Mano nuomone, pirmiausia reikėtų parengti monografiją, skirtą Lietuvos kariuomenės kūrimuisi (1917–1918 metais). Šiame darbe reikėtų parodyti lietuvių dalyvavimą Pirmajame pasauliniame kare ir to meto bandymus kurti savarankiškas tautiškas karines pajėgas. Svarbia tokio darbo dalimi turėtų būti Lietuvos karininkijos korpuso formavimosi nagrinėjimas, jo tautinės sudėties, kvalifikacijos, pasirengimo ir įgūdžių tobulinimo analizė. Taip pat reikėtų parodyti kariuomenės dalyvavimą šalies politiniame gyvenime, įskaitant kariuomenės vaidmenį 1926 m. ir 1934 m. vykusių valstybės perversmų metu. Dar viena monografija turėtų išnagrinėti Lietuvos kariuomenės organizacinę struktūrą, ginkluotę ir aprūpinimą 1918–1920 metais. Lietuvoje toks darbas jau yra išleistas⁴⁸. Būtina parengti monografijas ir kitokio pobūdžio mokslinius darbus, analizuojančius 1921–1940 metų – taikos metų – Lietuvos kariuomenės organizacinę struktūrą, jos apginklavimą ir aprūpinimą. Atskiri moksliniai darbai galėtų būti skirti kariuomenės planams, karinėms reformoms, karinei pramonei tyrinėti. Taip pat reikalingi darbai, nagrinėjantys atskiras kariuomenės rūšis ir tarnybas (sausumos kariuomenę, kavaleriją, artileriją, karinį jūrų laivyną, šarvuotųjų dalinius). Kartu galima tyrinėti mūšius, kuriuose dalyvavo minėti kariniai daliniai. Turiu omenyje mūšius su bolševikais, kovas su generolo Pavelo Bermonto–Avalovo būriais ir lenkais. Lenkijoje trūksta monografijos apie Klaipėdos sukilimą, vykusį 1923 metais. Atkreiptinas dėmesys, kad iki šiol nėra parengtas darbas, aprašantis gen. Želigovskio „maišto“ karinius aspektus ir analizuojantis kovas, vykusias Vilniaus krašte 1920 m. spalio ir lapkričio mėnesiais. Labai reikalinga yra monografija apie 1920–1922 metų Vidurio Lietuvos karines pajėgas.

---

⁴⁸ Žr. Lesčius V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, Vilnius, 1998.

Atskirą problemą sudaro Lenkijos ir Lietuvos vadinamoji „kraujuojanti siena“. Naudojant šiuo metu prieinamą Lenkijos generalinio štabo II skyriaus medžiagą ir Sienos apsaugos tarnybos dokumentus (vėliau – Pasienio apsaugos korpuso), taip pat lietuviškus šaltinius (dokumentus, saugomus Lietuvos centriniame valstybės archyve, įvykių aprašymus ir prisiminimus), būtų galima pateikti visapusišką eigą ginkluotų susidūrimų, vykusių tarp Lenkijos pasienio tarnybų ir Lietuvos partizanų būrių, kurie kūrėsi savarankiškai arba paskatinti Kauno valdžios visame Lietuvos ir Lenkijos pasienyje. Detaliau reikėtų patyrinti ir prieš Lenkiją nukreiptą Lietuvos žvalgybos veiklą ir Lenkijos žvalgybos veiksmus Lietuvoje. Turimos lenkiškos ir lietuviškos medžiagos palyginimas leistų susidaryti išsamesnį šios veiklos vaizdą ir suteiktų galimybę objektyviai įvertinti šį įdomų mūsų tarpusavio santykių istorijos aspektą.

RÉSUMÉ

Les forces militaires de la Lituanie de l'entre-deux-guerres dans l'historiographie militaire polonaise. Etudes et postulats essentiels.

*Hab. dr. prof. Waldemar Rezmer
Université Nicolas Copernic (Pologne)*

L'histoire de l'armée lituanienne de l'entre-deux-guerres n'est pas très connue dans l'historiographie polonaise. Ce n'est pas à cause d'une attitude anti-lituanienne, mais une trame idéologique dominait l'entre-deux-guerres en Pologne et il n'était pas populaire pour les scientifiques d'étudier l'armée de la "Lituanie bourgeoise". De plus, les principales sources sur l'armée lituanienne étaient rassemblées dans les fonds du deuxième Département de l'Etat-Major Général de l'armée polonaise, et ils n'étaient pas ouverts aux chercheurs.

Plusieurs publications, parmi lesquelles il faudrait souligner la monographie de Joseph Smolenski "Les combats polono-litaniens de septembre 1920 en Suwalkija" ont été publiés sur l'armée lituanienne pendant l'entre-deux-guerres. Le professeur Piotr Losowski s'est fait remarquer par ses recherches après la guerre.

Įteikta 2002-07-29